

SOG'LOM BOLANING RIVOJLANISHIDA NUTQ, TAFAKKUR VA KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNING SHAKLLANISHI

Alisherova Maftuna Davron qizi.

Toshkent kimyo xalqaro universiteti

“Maxsus pedagogika” yo'nalishi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada sog'lom bolalarning rivojlanish jarayonida nutq, tafakkur va kommunikativ ko'nikmalarning shakllanish xususiyatlari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda bola shaxsining kamol topishidagi ahamiyati yoritilgan. Nutq bolaning o'z fikrlarini ifodalashi, atrofdagilar bilan muloqot qilishi va ijtimoiy muhitga moslashishida muhim vosita hisoblanadi. Tafakkur esa bolaning kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va muammolarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kommunikativ ko'nikmalar bolaning suhbatdoshni tinglashi, savollarga javob berishi, o'z fikrini tushunarli bayon qilishi va tengdoshlari bilan hamkorlikda faoliyat olib borishida namoyon bo'ladi. Maqolada bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda nutq va tafakkurni rivojlantirish usullari, oilaviy muhitning ta'siri, o'yin faoliyati, kitob o'qish va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: sog'lom bola, nutq rivojlanishi, tafakkur, kommunikativ ko'nikmalar, muloqot, bilish jarayonlari, maktabgacha ta'lim, o'yin faoliyati, ijtimoiy rivojlanish.

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматриваются особенности формирования речи, мышления и коммуникативных навыков в процессе развития здорового ребёнка. Раскрывается взаимосвязь этих процессов и их значение для интеллектуального, эмоционального и социального развития личности. Речь является важным средством выражения мыслей, усвоения новых знаний и общения с окружающими. Мышление способствует развитию способности ребёнка наблюдать, сравнивать, анализировать, обобщать и*

находить решения в различных ситуациях. Коммуникативные навыки проявляются в умении слушать собеседника, задавать вопросы, выражать собственное мнение и взаимодействовать со сверстниками. Особое внимание уделяется роли семьи, игровой деятельности, чтения книг и педагогической поддержки в развитии ребёнка. В статье также представлены практические рекомендации по созданию благоприятных условий для формирования речи, мышления и эффективного общения.

Ключевые слова: здоровый ребёнок, развитие речи, мышление, коммуникативные навыки, общение, познавательные процессы, дошкольное образование, игровая деятельность, социальное развитие.

ABSTRACT: This article examines the development of speech, thinking, and communication skills in typically developing children. It explains the relationship between these processes and their importance for children's cognitive, emotional, and social development. Speech enables children to express their thoughts, acquire new knowledge, and communicate with others. Thinking supports observation, comparison, analysis, generalization, and problem-solving. Communication skills include listening attentively, asking and answering questions, expressing opinions clearly, and interacting with peers. The article highlights the role of family relationships, play-based learning, reading, and educational support in children's development. It also provides practical recommendations for parents and educators to create a supportive environment that encourages language development, independent thinking, and effective communication.

Keywords: typically developing child, speech development, thinking, communication skills, interaction, cognitive development, preschool education, play-based learning, social development.

KIRISH

Bola rivojlanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, uning davomida jismoniy, aqliy, ruhiy va ijtimoiy xususiyatlar shakllanib boradi. Bolaning sog'lom rivojlanishida nutq, tafakkur va kommunikativ ko'nikmalar alohida o'rin tutadi.

Ushbu jarayonlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bolaning atrof-muhitni anglashiga, bilimlarni o‘zlashtirishiga, mustaqil fikrlashiga va boshqa insonlar bilan samarali muloqot qilishiga yordam beradi. Nutq bolaning fikrlarini ifodalash vositasi bo‘lsa, tafakkur voqea-hodisalarni tushunish, ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash va xulosa chiqarish imkonini beradi. Kommunikativ ko‘nikmalar esa bolaning o‘z fikrini boshqalarga yetkazishi, suhbatdoshini tinglashi, savol berishi va jamoada o‘zini tutishida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri nutq va tafakkur rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola yangi so‘zlarni o‘rganadi, gaplar tuzadi, savollar beradi, turli vaziyatlarni tushunishga harakat qiladi va tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatadi. Shu sababli oilada va ta’lim muassasalarida bolaning yosh xususiyatlariga mos rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish muhimdir.

Nutq rivojlanishi bir necha o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Lug‘at boyligining ortishi. Bola predmetlar, hodisalar, harakatlar va his-tuyg‘ularni ifodalovchi yangi so‘zlarni o‘rganadi. Tovush talaffuzining rivojlanishi. Bola ona tilidagi tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni bosqichma-bosqich egallaydi. Grammatik tuzilishning shakllanishi. So‘zlarni o‘zaro bog‘lash, gap tuzish va grammatik qoidalardan foydalanish ko‘nikmalari rivojlanadi. Bog‘lanishli nutqning rivojlanishi. Bola voqealarni izchil bayon qilish, ertak mazmunini qayta hikoya qilish va o‘z fikrini tushuntirishni o‘rganadi. Muloqot nutqining rivojlanishi. Bola suhbatni boshlash, savol berish, javob qaytarish va suhbatdoshining fikrini tushunishga odatlanadi. Bolaning nutqini rivojlantirishda kattalarning u bilan muntazam va mazmunli suhbatlashishi muhimdir. Masalan, kundalik hayotda “Bugun bog‘chada nimalar qilding?”, “Bu rasmda nimalarni ko‘ryapsan?” yoki “Nima uchun shunday deb o‘ylaysan?” kabi savollar berish bolaning fikrlashga va gapirishga bo‘lgan intilishini kuchaytiradi. Shuningdek, bolaga ertak o‘qib berish, rasmlar asosida hikoya tuzdirish, she’r yodlash va rolli o‘yinlar tashkil etish uning so‘z boyligini oshiradi. Bunda bolaning javobini shoshirmasdan tinglash, xatolarini muloyimlik bilan to‘g‘rilash va fikrini davom ettirishga imkon berish zarur. Nutq rivojlanishi har bir bolada bir xil sur’atda kechmaydi. Shu sababli bolaning nutqiy imkoniyatlarini

boshqa bolalar bilan qat'iy taqqoslash o'rniga, uning individual rivojlanishini kuzatish va zarur hollarda mutaxassis tavsiyasini olish maqsadga muvofiq.

Tafakkurning shakllanishi va bolaning aqliy rivojlanishi

Tafakkur — insonning narsa va hodisalarni anglash, ular o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash, muammolarni hal qilish hamda xulosa chiqarish jarayonidir. Bolaning tafakkuri sezgi, idrok, diqqat, xotira va nutq bilan o'zaro bog'liq holda rivojlanadi. Dastlab bola predmetlarni ko'rish, ushlab ko'rish va ular bilan harakat qilish orqali o'rganadi. Keyinchalik predmetlarning xususiyatlarini taqqoslaydi, ularni guruhlariga ajratadi, sabab va natija o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga harakat qiladi. Bolalarda tafakkurning rivojlanishi quyidagi faoliyatlarda namoyon bo'ladi:

Ko'rgazmali-harakatli tafakkur. Bola muammoni predmetlar bilan bevosita harakat qilish orqali hal etadi. Masalan, kubiklardan minora qurish yoki o'yinchoqni olish uchun kerakli buyumni surish.

Ko'rgazmali-obrazli tafakkur. Bola predmet va hodisalarni tasavvurlar, rasmlar va obrazlar yordamida anglaydi. Masalan, rasmga qarab ertak mazmunini aytib berish yoki rasmlarni ketma-ket joylashtirish.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishi. Bola predmetlarni taqqoslash, guruhlash, umumlashtirish va sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashni o'rganadi. Masalan, "Nima uchun o'simlikka suv kerak?" savoliga javob topishga harakat qiladi. Tafakkurni rivojlantirishda bolaga tayyor javoblarni berish bilan cheklanmaslik kerak. Aksincha, uni mustaqil izlanishga undaydigan savollar berish foydalidir. Masalan, "Agar yomg'ir yog'sa, ko'chada nima o'zgaradi?", "Qaysi predmet ortiqcha va nima uchun?" kabi topshiriqlar bolaning tahlil qilish va fikrini asoslash qobiliyatini rivojlantiradi. L. S. Vigotskiyning qarashlarida nutq va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik muhim o'rin egallaydi. Uning ilmiy yondashuviga ko'ra, ijtimoiy muloqot va kattalar ko'magi bolaning yuqoriroq aqliy faoliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, bolaga mustaqil

bajarishi mumkin bo'lgan vazifalarni berish, qiyinchilik tug'ilganda esa zarur darajada yordam ko'rsatish samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Kommunikativ ko'nikmalarning shakllanishi. Kommunikativ ko'nikmalar — insonning boshqa kishilar bilan aloqa o'rnatishi, fikr almashishi, suhbatdoshni tinglashi va turli ijtimoiy vaziyatlarda o'zini munosib tutishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalardir. Bolada kommunikativ ko'nikmalar faqat gapirish orqali emas, balki tinglash, imo-ishoralarni tushunish, yuz ifodalarini anglash va o'z his-tuyg'ularini boshqarish orqali ham shakllanadi.

Kommunikativ ko'nikmalarning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: Tinglash ko'nikmasi: suhbatdoshning gapini diqqat bilan eshitish va mazmunini tushunish. Fikrni ifodalash: o'z ehtiyojlari, istaklari va qarashlarini tushunarli tarzda bayon etish. Savol berish va javob qaytarish: suhbatda faol qatnashish hamda kerakli ma'lumotni aniqlashtirish. Hamkorlik qilish: tengdoshlari bilan o'yin o'ynash, vazifalarni birgalikda bajarish va kelishuvga erishish. Hissiy tushunish: boshqa insonlarning his-tuyg'ularini anglash va ularga hurmat bilan munosabatda bo'lish. Nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish: o'z fikrini zo'ravonliksiz bildirish, boshqalarning fikrini tinglash va murosaga kelish. Masalan, bolalar birgalikda qurilish kubiklaridan uy yasaganda, ular vazifalarni taqsimlaydi, o'zaro fikr almashadi va umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlik qiladi. Bunday faoliyat kommunikativ ko'nikmalar bilan birga rejalashtirish, diqqat va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Nutq va muloqot rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning ahamiyati

Bolaning nutqiy va kommunikativ rivojlanishini muntazam kuzatib borish uning ta'lim olishga tayyorgarligini, atrofdagilar bilan munosabatlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Agar bola o'z yoshiga nisbatan nutqni tushunish yoki ifodalashda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelsa, ilgari egallagan ko'nikmalarini yo'qotsa yoki muloqotga kirishishda doimiy muammolar kuzatilsa, ota-onalar pediatr, logoped yoki rivojlanish bo'yicha tegishli mutaxassis bilan maslahatlashishlari lozim. Bunday holatlarni faqat kuzatish orqali

mustaqil tashxislash to'g'ri emas. Bolaning rivojlanishiga yordam berishda uni boshqa bolalar bilan solishtirishdan ko'ra, o'zidagi oldingi yutuqlarni kuzatish va kichik muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish samaraliroqdir.

Xulosa qilib aytganda, sog'lom bolaning rivojlanishida nutq, tafakkur va kommunikativ ko'nikmalarning shakllanishi o'zaro uzviy bog'liq jarayonlardir. Nutq bolaning fikrlarini ifodalashi va bilimlarini boshqalarga yetkazishiga yordam bersa, tafakkur uning voqea-hodisalarni anglash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi. Kommunikativ ko'nikmalar esa bola uchun ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va jamiyatga moslashishning muhim asosini yaratadi. Mazkur jarayonlarni rivojlantirishda oilaviy muhit, pedagogik yondashuv, kitob o'qish, didaktik va rolli o'yinlar, savol-javoblar hamda birgalikdagi faoliyat muhim o'rin tutadi. Bola bilan muntazam suhbatlashish, uning fikrini tinglash va mustaqil izlanishiga sharoit yaratish aqliy hamda ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Shunday qilib, bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun xavfsiz, mehrga asoslangan va rivojlantiruvchi muhit yaratish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda oila va ta'lim muassasasi hamkorligini mustahkamlash zarur. Bu yondashuv bolaning kelajakda mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini erkin ifodalaydigan va boshqalar bilan samarali muloqot qila oladigan shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Выготский Л. С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт.

Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. — Москва: Римис.

Лурия А. Р. Язык и сознание. — Москва: Издательство Московского университета, 1979.

Elkonin D. B. Psixologiya igry. — Moskva: Pedagogika, 1978.

O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

O'zbekiston Respublikasi. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.

O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent.

World Health Organization. Improving Early Childhood Development: WHO Guideline. — Geneva: WHO, 2020.